

Wojciech Sokół

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

e-mail: wojciech.sokol@poczta.umcs.lublin.pl

ORCID ID: 0000-0002-3905-0852

Recenzja monografii

Michał Słowikowski, *Jedna Rosja w systemie politycznym Federacji Rosyjskiej*,

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2018, ss. 549.

Relevancja Federacji Rosyjskiej we współczesnych stosunkach międzynarodowych skłania do zainteresowania się mechanizmami aktualnego rosyjskiego systemu politycznego, w tym struktury i funkcjonowania systemu partyjnego tego państwa. Kategoria „partie władzy” jest często używana przez politologów w kontekście charakterystyki życia politycznego Federacji Rosyjskiej. Refleksje na temat istoty, cech i uwarunkowań funkcjonowania „partii władzy” są podejmowane w literaturze polskiej i zagranicznej¹. Podkreślana jest również nieprzystawalność rosyjskich partii politycznych (w tym tzw. partii władzy) i systemu partyjnego do partii politycznych i systemów partyjnych demokracji zachodnich, zarówno w wymiarze funkcjonalnym, jak i w sferze myśli politycznej. Wyrażane jest m.in. przekonanie o silnym uzależnieniu „partii władzy” w Rosji od ośrodka prezydenckiego. Należy podkreślić, że powyższa kategoria stosowana jest na ogół nie tylko w kontekście występującej w tej roli od prawie 20 lat Jednej Rosji, lecz również wcześniej funkcjonujących podmiotów partyjnych takich jak: Wybór Rosji, Nasz Dom – Rosja, Ojczyzna – Cała Rosja, Jedność. Próby zdefiniowania „partii władzy” przysparzają badaczom

¹ Zob. szerzej: R. Bäcker, *Rosyjskie myślenie polityczne za czasów prezydenta Putina*, Toruń 2007, s. 42–45 czy J. Potulski, *System partyjny Rosji. Tradycja i współczesność*, Gdańsk 2007, s. 267; J. Potulski, *Rola i znaczenie tradycji w funkcjonowaniu współczesnych instytucji politycznych w Rosji*, Toruń 2005, *passim*; A. Stelmach, *Zmiana i stabilność w systemie politycznym współczesnej Rosji*, Poznań 2003, *passim*; E. Zieliński, *Współczesna Rosja: studium polityczno-ustrojowe*, Warszawa 1995, *passim*; A. Czajowski, *Demokratyzacja Rosji w latach 1987–1999*, Wrocław 2001, *passim*; W. Marciniak, *Rozgrabione imperium: upadek Związku Radzieckiego i powstanie Federacji Rosyjskiej*, Kraków 2004, *passim*; *Rozpad ZSRR i jego konsekwencje dla Europy i świata*, red. A. Jach, Kraków 2011, *passim*; *Federacja Rosyjska, 1991–2001*, red. J. Adamowski, J. Skrzypek, Warszawa 2002, *passim*; O. Krysztanowska, *Anatomia rosyjskiej elity*, Moskwa 2004, *passim*; W. Sorgin, *Politiczeskaja istoria sowriemiennoj Rossiji, 1985–2001: ot Gorbaczewa do Putina*, Moskwa 2001, s. 201–235; *Rosja. Współczesny system polityczny*, red. J. I. Matwijenko, M. Wilk, Łódź 2008, s. 84–122; K. Świder, *Ewolucja elity władzy w Związku Radzieckim i Rosji*, Warszawa 2013, s. 239–320; J. Jendrysko, *Rola Jednej Rosji na rosyjskiej scenie politycznej*, „Studia Politicae Universitatis Silesiensis” 2016, t. 17, s. 140–156.

pewne problemy. Z jednej strony możemy mówić o partii rządzącej (instytucji formalnej) dominującej lub zajmującej na scenie politycznej pozycję hegemonistyczną, natomiast z drugiej strony jest ona często przedstawiana jako instytucja nieformalna, posiadająca wyraźne interesy polityczne i ekonomiczne, która jest spadkobiercą występującej w ZSRR tzw. nomenklatury. Rosyjskie partie władzy niewątpliwie są innym zjawiskiem niż analizowana przez Giovanniego Sartoriego tzw. partia dominująca uzyskująca w państwach demokratycznych w drodze rywalizacyjnych wyborów przewagę nad konkurentami w dłuższym przedziale czasu.

Autor monografii skoncentrował swoją uwagę na fenomenie Jednej Rosji w kontekście konsolidacji w Federacji Rosyjskiej systemu niedemokratycznego. Zrozumienie zjawiska „partii władzy” jest bowiem niemożliwe bez analizy specyfiki systemu społeczno-politycznego współczesnej Rosji i jego uwarunkowań. Zbadanie powyższych problemów jest interesującym i niełatwym wyzwaniem. Na przykład standardowe podejście instytucjonalne nie pozwala na całościowe wyjaśnienie tego złożonego problemu. Wskazane są zatem nowe narzędzia badawcze. Dodatkowo, w przestrzeni politycznej funkcjonuje wiele narracji na temat polityki rosyjskiej, co niewątpliwie utrudnia ocenę faktów, zjawisk i procesów z perspektywy naukowej. Z tym większym zainteresowaniem warto sięgnąć po książkę Michała Słowikowskiego, zwłaszcza, że oparta jest na innowacyjnych założeniach, doskonałym przeglądzie stanowisk teoretycznych, jak i znajomości faktów, zjawisk i procesów dotyczących Federacji Rosyjskiej w okresie rządów Władimira Putina. Na uwagę zasługuje baza źródłowa recenzowanej monografii. W pracy wykorzystano różnorodne i reprezentatywne źródła w postaci dokumentów, monografii i artykułów naukowych oraz źródła internetowe. Autor recenzowanego opracowania bardzo dobrze wykorzystał liczne źródła w języku rosyjskim, angielskim i polskim.

W prezentowanej monografii politolog z Uniwersytetu Łódzkiego w ujęciu problemowo-chronologicznym przedstawił szereg zagadnień związanych z powstaniem i funkcjonowaniem Jednej Rosji w systemie politycznym Federacji Rosyjskiej. Koncepcja pracy jest trafnym rozwiązaniem. Kolejne rozdziały dotyczą: wymiarów dominacji partii politycznych we współczesnych systemach autorytarnych (rozdział 1), ewolucji, klasyfikacji i stabilności rosyjskiego systemu politycznego w latach 2001–2016 (rozdział 2), instytucjonalizacji Jednej Rosji w latach 2001–2016 (rozdział 3), funkcji Jednej Rosji w systemie politycznym FR (rozdział 4) oraz kwestii centralizacji i decentralizacji partii i jej miejsca w procesie relacji centrum–regiony (rozdział 5).

W obszernym i sygnalizującym dobrą znajomość pola badawczego Wstępie, Autor przedstawił m.in. hipotezę, że „Jedna Rosja nie nabrała cech partii dominującej, a rosyjski reżim – partyjnego autorytaryzmu, lecz cech „partii władzy”, a reżim polityczny – stanowi amalgamat spersonifikowanego, populistycznego i biurokratyczno-wojskowego autorytaryzmu”. Na podstawie zarysowanego w pracy obszaru badawczego M. Słowikowski przedstawił cele badawcze: 1) określenie zależności pomiędzy rodziną „partii władzy” a partiami dominującymi w systemie autory-

tarnym; 2) określenie miejsca Jednej Rosji w systemie politycznym FR; 3) zweryfikowanie zależności pomiędzy konsolidacją systemu autorytarnego a instytucjonalizacją partii dominującej. Należy podkreślić, że klarowność wywodów podnosi stawianie pytań badawczych na początku większości rozdziałów oraz szukanie na nie odpowiedzi.

W rozdziale I Autor analizuje zjawisko „partii władzy”, jak i „partii dominującej” w systemie autorytarnym. M. Słowikowski trafnie wskazuje na dualistyczną naturę „partii władzy”: 1) grupę elit rządzących (w tym kontekście jest to kontynuacja fenomenu nomenklatury), 2) sformalizowaną strukturę polityczną realizująca interesy grupy elit rządzących. Rozdział jest rudymmentarnym przewodnikiem na temat roli partii politycznych utożsamianych z systemami autorytarnymi. W związku z tym Autor sięga do przykładów autorytaryzmów europejskich, południowoamerykańskich czy azjatyckich. Przedmiotem zainteresowania były formuły legitymizacyjne partii hegemonicznych oraz procesy ich instytucjonalizacji. Powyższe rozwiązanie świadczy nie tylko o erudycji badacza, lecz jest również właściwą metodą badawczą. Wykorzystując analizę porównawczą niewątpliwie łatwiej zdefiniować rzeczywistość polityczną Federacji Rosyjskiej. W związku z tym wartościowym wątkiem rozważań jest analiza podobieństw i różnic pomiędzy partiami (utożsamianymi z „partią władzy”) Nasz Dom – Rosja, Jedność, Ojczyzna – Cała Rosja a Jedną Rosją. Należy zauważyć, że specyfika reżimu politycznego w Rosji lat dziewięćdziesiątych istotnie się różniła od okresu politycznego kojarzonego z przywództwem Władimira Putina. Zasadnicza różnica wiązała się z odmiennym mechanizmem rywalizacji partii politycznych. Autor monografii w tym i w innych rozdziałach uzasadnia, że poziom rywalizacyjności w Rosji uległ ograniczeniu po 2001 roku. Alternacja władzy w skonsolidowanym autorytaryzmie jest zjawiskiem wyłącznie iluzorycznym.

Wprowadzając czytelnika w uwarunkowania zjawiska „partii władzy” w rozdziale II M. Słowikowski analizuje zagadnienia związane z ewolucją systemu politycznego Federacji Rosyjskiej, jego cechy i sposoby legitymizacji. Nie zabrakło również analizy porównawczej systemu politycznego Rosji na tle innych autorytaryzmów. Autor przedstawiając proces ewolucji systemu politycznego Rosji zwrócił uwagę na cechy miękkiego autorytaryzmu w okresie rządów Borysa Jelcyna oraz scharakteryzował etapy kształtowania i konsolidacji reżimu autorytarnego w latach 2001–2016. W rozdziale przedstawiono mechanizmy manipulacji wyborczych, wzrost znaczenia struktur siłowych i militaryzacji polityki w Rosji w okresie przywództwa Władimira Putina. Powyższym procesom towarzyszyło stopniowe ograniczanie pluralizmu, marginalizacja opozycji parlamentarnej i eliminacja fundamentalnej dla ustroju demokratycznego zasady alternacji władzy. Zwrot w stronę monizmu struktur państwowych w Rosji był ułatwiony słabością społeczeństwa obywatelskiego (odmienną od demokracji zachodnich specyfiką wspólnoty politycznej), co narzucało rządzącym również sposoby legitymizacji systemu. Tym samym, wbrew teoriom zmian systemowych zakładającym teleologizm transforma-

cyjny (którego ostatecznym celem miałyby być skonsolidowana demokracja) rosyjski system polityczny oddalając się od wprowadzanych rozwiązań demokratycznych na początku lat dziewięćdziesiątych, zmierzał najpierw w kierunku rywalizacyjnego autorytaryzmu, a następnie skonsolidowanego autorytaryzmu.

Przedmiotem rozważań zawartych w rozdziale III jest problem instytucjonalizacji Jednej Rosji. Badanie instytucjonalizacji partii politycznej jest warunkiem podstawowym dla określenia jej potencjału politycznego, analizy strategii politycznych itp. W systemach niedemokratycznych fazy i progi osiągnięcia przez partię polityczną pożądanego statusu posiadają odmienną od partii demokratycznych specyfikę. Na przykład, faza organizacji poprzedza fazę identyfikacji. W pierwszej części Autor analizuje proces kształtowania się i instytucjonalizacji w latach dziewięćdziesiątych ówczesnych „partii władzy”, czyli ugrupowań politycznych utożsamianych z władzą. Następnie przedstawia w wymiarze ilościowym i jakościowym proces instytucjonalizacji Jednej Rosji w latach 2001–2016. Omawiając źródła potencjału politycznego M. Słowikowski zwraca uwagę na wykorzystywanie przez nią zasobów administracyjnych państwa, podejmowanych działań w sferze kadrowej, legislacyjnej czy posiadanie nad konkurentami politycznymi przewagi finansowej. Niewątpliwym zasobem legitymizacyjnym „partii władzy” było także wsparcie przez Władimira Putina.

W rozdziale IV Autor analizuje funkcje realizowane przez Jedną Rosję. Punktem wyjścia w tej części pracy są rozważania wokół tożsamości ideowo-programowej Jednej Rosji. M. Słowikowski zwraca m.in. uwagę, że pomimo sięgania po zróżnicowane treści w apelu programowym Jedna Rosja charakteryzuje się daleko posuniętym pragmatyzmem. W jego ramach szczególne miejsce zajmuje odwoływanie się do wybranych elementów konserwatyzmu jako ważnego elementu w formule legitymizacyjnej tej partii. Charakteryzując realizowane przez „partię władzy” funkcje Autor zwraca uwagę, że w odróżnieniu od monopartii w systemie totalitarnym Jedna Rosja realizuje skromniejsze zadania. Z kolei, w porównaniu z systemami demokratycznymi, na przykład rosyjska „partia władzy” bezpośrednio nie kreuje rządu. Jest natomiast ważnym instrumentem systemu w obszarze działalności ustawodawczej i wyborczej, realizuje funkcje w zakresie tworzenia społecznej bazy poparcia dla układu rządzącego oraz konsolidacji społeczeństwa i stabilizacji polityki. Skutecznie przeciwdziała tym samym groźbie alternacji władzy oraz konfliktom społecznym i politycznym. Jedna Rosja, w świetle ustaleń Autora odgrywa istotną rolę w procesie kooptacji i selekcji elit politycznych.

W ostatnim rozdziale M. Słowikowski weryfikuje założenia Williama H. Rikera dotyczące związków między centralizacją systemu partyjnego, a stopniem federalizacji systemu politycznego. Wskazuje w kontekście rosyjskim na równoległy przebieg tych dwóch procesów. Zwraca uwagę, że intencją elity rządzącej była centralizacja systemu partyjnego zarówno na szczeblu centralnym, jak i regionalnym. W efekcie potencjalni rywale polityczni Jednej Rosji zostali zmarginalizowani lub wypchnięci z życia parlamentarnego. Jedna Rosja odegrała także istotną rolę

w ograniczaniu federalizmu rosyjskiego. Partia władzy tworzyła m.in. mechanizmy łączące elity centralne i regionalne, system monitorowania poczynąń podmiotów federacji, system dyscyplinowania elit regionalnych, co w efekcie tworzy scentralizowane struktury zarządzania tym quasi-federalnym państwem.

Przedstawione w monografii badania Michała Słowikowskiego w dużej mierze mają charakter nowatorski, wnoszą wkład w dokonania politologiczne w zakresie problematyki rosyjskiej, a zwłaszcza współczesnego systemu politycznego Federacji Rosyjskiej. W związku z tym książka „Jedna Rosja w systemie politycznym Federacji Rosyjskiej” zasługuje na uwagę badaczy współczesnej Rosji.